

Vətən müharibəsinin fəlsəfəsi

II MƏQALƏ

İstənilən müharibəyə qələbə əzmi olmadan başlamaq fəlakətdir.

Duqla MAKARTUR
ABŞ generalı

Orta əsrlər və müasir təsəvvürlər

XII-XIII əsrlərdə yaşamış Raymund de Pentiforta ədalətli müharibənin beş şərtini irəli sürmüşdür (o, həm də Dominikan ordeninin generalı olmuşdur): müharibənin məqsədi nailiyyətin qorunması olmalıdır; müharibə elan edən insan sülhə necə nail olmaq üzərində daim düşüncəlidir; müharibə elan edən insan dünyəvi olmalıdır (müasir düşüncəli və hüquqa tam əməl edən); müharibə dövlət başçısı tərəfindən elan edilməlidir; müharibə nifrətsiz və itqam almağa uymadan aparılmalıdır.

S.Lazar Stenford Universitetinin ensiklopediyasında müharibə haqqında fəlsəfi təsəvvürləri lakonik ifadə etmişdir. O yazır ki, müasir mərhələdə müharibənin qiymətləndirilməsinə ikili yanaşma vardır. Bir qrup filosof, ümumiyyətlə, müharibəni etik, mənavi-əxlaqi kontekstdə izah etməyin anlamı olmadığı qənaətindədir. Onların mövqeyinə görə, hər bir müharibə ədalətsizdir. Bu mövqedə olanları "realistlər" adlandırırlar.

Başqa mövqedə olanlara isə "pasifistlər" deyirlər. "Pasifizm" latınca "pacificus" sözündən olub, "sülhyaradan" deməkdir. Pasifizm zorakılığın hər növünə qarşı müqavimət ideologiyasıdır. Pasifistlər müharibəyə mənavi-əxlaqi və etik qiymətin verilməsini mümkün hesab edirlər. Lakin onlar da müharibəni ümumilikdə antimənəvi fenomen adlandırırlar.

Bunlarla yanaşı, indi "ədalətli müharibə nəzəriyyəsi" adlı istiqamət də intensiv inkişaf etdirilir. Bu təlim çərçivəsində müharibənin bir sıra növlərinə mənavi haqq qazandırmağı doğru sayırlar. Beynəlxalq hüquqda buna uyğun maddələr vardır. Cenevrə Konvensiyasında da onlar mövcuddur. Yuxarıda vurğuladığımız kimi, Aristotel, Siseron, Avqustin, Akvinski və digər filosoflar da bu və ya digər anlamda "ədalətli müharibə" anlayışını qəbul etmişlər.

Müasir filosoflardan amerikalı Con Roulz (2002-ci ildə dünyasını dəyişmişdir) ədalətli müharibənin iki əsas şərtini açıqlayır: 1) dövlət və ya millət özünü müdafiə edir; 2) insan haqlarının kobudcasına və kütləvi pozulmasının qarşısı alınır.

Beləliklə, müharibə haqqında qədimdən formalaşmağa başlayan fəlsəfi fikirlər tarixi təkamülə uğrayaraq, müasir mərhələdə bir neçə anlam kəsb etmişdir. Onların sırasında ədalətli və ədalətsiz müharibə ifadələri hazırda çox aktualdır. Fəlsəfi yanaşmada ədalətliyin müharibə kontekstində mənavi, əxlaqi, sosial, ideoloji, siyasi aspektləri ilə yanaşı, hüquqi tərəfi də ciddi yer tutmuşdur.

Deməli, indi ədalətli müharibəni sosial, mənavi-əxlaqi məqsəd, həyata keçirilmə mexanizmləri və üsulları ilə yanaşı, hüquqi məqamlara görə də müəyyən etmək mümkündür. Və bu məqamda qarşıya üç mühüm faktor çıxır. Onların üçü də ədalətli müharibənin müasir anlamı üçün zəruri olan kriteriyalarla bağlıdır. Biz həmin kriteriyaları aşağıdakı kimi müəyyən edirik:

Birincisi, müharibənin ədalətliyi ölkədaxili inklüziv legitimliklə sıx bağlıdır.

İkincisi, müharibənin ölkədaxili şərtlər əsasında ədalətliyinin müəyyən edilməsi mütləq şəkildə beynəlxalq miqyasda humanitarlıq və hüquqlarla məzmun və mahiyyətə ziddiyyət olmamalı, yəni, uyğunluq təşkil etməlidir.

Üçüncüsü, ədalətli müharibə kütləvi surətdə insan hüquqlarının pozulmasının qarşısını almalı və cəmiyyətin ləyaqətini bərpa etməlidir.

II Qarabağ savaşına bu üç kriteriyanın işığında baxanda çox maraqlı və əhəmiyyətli fəlsəfi qənaətlər əldə etmək imkanı yaranır. Lakin öncə "Vətən müharibəsi" anlayışına fəlsəfi nəzər salaq.

Vətən müharibəsi

Elmi ədəbiyyatda "Vətən müharibəsi" ifadəsini, adətən, Rusiyada işlənən termin kimi təqdim edirlər. Burada müəyyən dərəcədə həqiqət payı vardır. Çünki SSRİ-nin Almaniya üzərində qələbəsi ilə nəticələnən savaş, həqiqətən də, Böyük Vətən müharibəsi adlandırılmalıdır. Həmin savaşda sovetlərin müharibədə əsas məqsədi torpaqları işğalçılardan azad etməkdən ibarət idi. Bütün xalq işğalçıya qarşı vuruşurdu. Bu mənada 1941-1945-ci illər müharibəsi həm də azadlıq uğrunda savaş kimi qəbul edilir.

Bundan başqa, Vətən müharibəsi kateqoriyasına 1812-ci ildə Napoleon ordusuna qarşı Rusiyanın savaşını, 1950-1953-cü il Koreya azadlıq savaşını, 1991-1995-ci il Xorvatiyanın müstəqillik uğrunda apardığı müharibəni və II Qarabağ savaşını aid edirlər. Bu müharibələrin hamısını birləşdirən xüsusiyyətlər – öz torpaqlarını işğaldan azad etmək, müstəqilliyi təmin etmək, suverenliyi tam təmin etmək, ərazi bütövlüyünü bərpa etmək və insan haqlarının kütləvi şəkildə pozulması prosesinin qarşısını almaq... Vurğulanan bu faktorları müasir mərhələdə Vətən müharibəsinin ümumi xüsusiyyətləri kimi qəbul etmək olar.

Lakin bu tərifin kifayətədiçisi olmadığı da deməliyik. Çünki ümumi anlamda Vətən müharibəsinin hər bir konkret halda özünəxas əlamətləri olur. Onlar müharibənin səbəblərinə, aparılma üsulları və mexanizmlərinə, hərbi-ideoloji özəlliklərinə, qarşıya qoyulan məqsəddə və alınan nəticələrə aiddirlər. Buna görə də Vətən müharibəsinin "xalqın öz Vətəni uğrunda yadelli işğalçılara qarşı fədakar mübarizəsi kimi" qəbul etməklə bərabər, savaşın müxtəlif aspektlərinin dərinədən və əhatəli araşdırılması da zəruridir.

Məsələn, II Qarabağ savaşında Azərbaycan cəmiyyəti, hakimiyyəti və ordusu arasında özünü göstərən monolitlik tarixi nümunədir. Bu istiqamət araşdırılmalıdır. Azərbaycan Prezidentinin Vətən müharibəsində dövlət başçısı–lider–Ali Baş Komandan keyfiyyətlərini bir-biri ilə tam uyğunlaşdıraraq qalib gəlməsi xüsusi fəlsəfi aktualıq kəsb edir. Bu nümunə bütün dünya üçün siyasi-nəzəri əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycanlıların vətənpərvərliyi, vətən sevgisi və həmrəyliyinin Vətən müharibəsində təzahürünün konkret məzmunu aydınlaşmalıdır. II Qarabağ müharibəsində şəhidlik və qaziliyin fəlsəfəsi araşdırılmalıdır. Vətən müharibəsində xalq–hakimiyyət birliyinin bəhrələri fəlsəfi tədqiq edilməlidir. Vətən müharibəsində əsrlərdə

türklərin haqlarının pozulması prosesinin qarşısını alınmasının tarixi, hüquqi, siyasi, mənavi və hərbi hadisə olması fəlsəfi əsaslandırılmalıdır və s.

Deməli, II Qarabağ savaşını Vətən müharibəsi olaraq özəl xüsusiyyətlərə malikdir ki, onların aydınlaşdırılması cəmiyyət üçün çox aktualdır. Həmin xüsusiyyətlər sistemli xarakter daşıyır. Onların fəlsəfi təhlili təşkilədiçi elementlərin qarşılıqlı əlaqəsində aparılmalıdır. Eyni zamanda, ayrılıqda tədqiqləri mümkündür. Biz əvvəlcə, yuxarıda vurğuladığımız iki prinsip işığında Vətən müharibəsinin ədalətli müharibə kimi bir sıra məqamlarına nəzər yetirək.

Ölkədaxili inklüziv legitimlik

Vətən müharibəsi kontekstində "inklüziv legitimlik" dedikdə aşağıdakıları nəzərdə tuturuq. Inklüziv legitimlik liderin, hakimiyyətin və cəmiyyətin aparılan müharibəyə eyni yanaşmasını dövlət ifadə edir. Lider-hakimiyyət (dövlət başçısı-nın komandası kimi) - cəmiyyətin bütün kəsimlərinin aparılan müharibəni ədalətli, müstəqillik, suverenlik, ərazi bütövlüyünün təmini, milli ləyaqətin bərpası və hüquqa uyğun mübarizə kimi qəbul etməsi inklüziv legitimlikdir.

Onun üç aspektini ayırırıq. Birincisi, Lider–dövlət başçısı–Ali Baş Komandanın ədalətli savaş apardığına tam əminliyi. İkincisi, cəmiyyətin bütün kəsimlərinin aparılan savaşa eyni mövqedən baxması, yəni onu ədalətli hesab etməsi. Üçüncüsü, müharibəyə münasibətdə dövlət başçısı, onun komandası, ordu və xalqın eyni mövqedə olması və vahid məqsədə – qələbəyə nail olmağı pozulan ədalətin bərpası kimi qəbul etməsi.

Vətən müharibəsinin fəlsəfəsi kontekstində bu, çox vacib məsələdir. Xüsusilə, II Qarabağ savaşının Vətən uğrunda mübarizə kimi fəlsəfəsi baxımından inklüziv legitimlik aparıcı yer tutur. Onun bir neçə səbəbi üzərində dayanmağa çalışacağıq. Məsələn Azərbaycanın XX əsrin son onilliyində qazandığı müstəqilliyə müxtəlif

qüvvələrin və onların ölkədə olan əlaltılarının dağıdıcı reaksiyası ilə bağlıdır. Çünki həmin qüvvələr birləşib Azərbaycan cəmiyyətinin bütövlüyünü altı istiqamətdə pozmağa başladılar.

Birincisi, mənavi-əxlaqi dayanıqlığa "tekonik zərbələr" vurdular. Onun əlamətləri azərbaycanlıların malik olduqları mənavi-əxlaqi dəyərləri köhnəliyin, geridəqalmışlığın və savadsızlığın əlamətləri kimi qələmə vermələri ilə bağlı idi. Bunun fonunda Azərbaycanın dilinə, dininə, mədəniyyətinə əsasən aşağılayıcı münasibət getdikcə artırdı. Bu, cəmiyyətin müəyyən kəsimlərinə mənavi ziyan verdi.

İkincisi, siyasi-ideoloji bütövlüyü pozmağa çalışdılar. Çox təhlükəli istiqamət idi. O dövrdə (1991-1992-ci illər) siyasi idarəetmədə özünü göstərən naşılıq həmin prosesin dağıdıcı və bölücü təsirini artırdı. Cəmiyyətdə vahid siyasi mövqe seçimi və birləşdirici ideoloji konsept meydana gəlmədi.

Üçüncüsü, azərbaycanlıların ordu yaratmaq qabiliyyətlərinə şübhələr oyatdı. Bu prosesə o zamankı rəhbərliyin "sovet ordusu kufayətdir" özünləndirmə mənəvi də neqativ təsir etməkdə idi. Ermənistanın havadarlarının yardımı ilə davamlı hərbi təcavüzü qarşısında hərbi qruplar birləşmək əvəzinə bir-biri ilə intriqalara və ixtilafalara girdilər. Bu, ümumiyyətlə, azərbaycanlıların nizamı, müasir və döyüşkən ordu yaratma qabiliyyətinin olmadığı kimi çox təhlükəli bir sindrom yaratmışdı.

Dördüncüsü, birləşdirici ideologiyanın yoxluğu ilə bərabər, cəmiyyətdə həmrəyliyi təmin etmənin konkret konsepti yox idi. Bunun fonunda kənardan cəmiyyətdə qarşidurma yaratmaq və müxtəlif sferalar üzrə ayrı-seçkiliyi gücləndirmək cəhdləri ara vermirdi.

Beşincisi, Azərbaycanda legitim idarəetmə institutlarının yaradılmasının əlamətləri görünmürdü. İşləyən dövlət institutlarının vahid və konkret məqsədi görünmürdü.

Altıncısı, ölkənin milli ideyası müəyyən edilməmişdi və sistemli strateji inkişaf konsepsiyası hazırlanmamışdı.

1993-cü ilin ikinci yarısına qədər vüsət

alan həmin altı dağıdıcı istiqamət, bütövlükdə, dövlətin və cəmiyyətin mentalitetini korlamaq kimi olduqca təhlükəli tendensiya meydana gətirmişdi. Dünyanın tarixi təcrübəsi göstərir ki, bu kimi neqativ prosesləri müsbət məcraya yönəldən proseslərə əvəz etmək çox çətin məsələdir.

Beləliklə, xarici hərbi, ideoloji və mənavi təcavüz nəticəsində Azərbaycan toplumunda əsrlərlə bütövləşdirici rol oynayan dəyərləri tədricən gözdən salır, onların real birləşdirici funksiyaya yerinə yetirməsinə çoxsaylı əngəllər törədirdilər. Bütün bunlar dövlət üçün çox aktual olan bütövlüyü və məqsədyönlülüyü saxlamaqla inkişaf etmək imkanlarını çox məhdudlaşdırırdı. O dövrdə kimsə Qarabağ savaşında qalib gələ biləcəyimizin və bunu necə etməyin formullunu bilmirdi, bəlkə də təsəvvür etmirdi. Müəyyən mənada bədbinlik və psixoloji-siyasi apatiya yaranmışdı.

Bu vəziyyətdən qurtulmadan işğal altında olan torpaqları azad etməkdən danışmaq absurd məsələ idi. Deməli, öncə bu dağıdıcı prosesi dayandırmaq, sonra cəmiyyəti müstəqilliyin tələblərinə uyğun toparlamaq və nəhayət, sarsıdıcı zərbə ilə düşməni məğlub etmək lazım idi. Qurtuluş yolu bundan ibarət idi.

Ancaq əsas məsələ də ondan ibarətdir ki, bütün bu çətin məsələləri inklüziv və sistemli olaraq necə həll etmək olardı? Cəmiyyət bütövləşmədən, hakimiyyət-xalq birliyi yaradılmadan, vətəndaşlarda Vətən sevgisini stimullaşdırmadan Vətən müharibəsindən danışmaq tamamilə yersiz idi.

Bizcə, II Qarabağ savaşını Vətən müharibəsi edən, bu prosesin təməlinə bərqərar olmuş və illərlə vurğulanan dağıdıcı tendensiyaların önlüni kəsərək, əvəzində dövlətçilik və milli maraqlar üçün müsbət rol oynayan yeni dəyərlər yaratmaq kursu dayanır. Bizim Vətən müharibəmizin fəlsəfəsinin bünövrəsini həmin kursun həm konsepsiya kimi hazırlanması, həm də sürətlə həyata keçirilməsi təşkil edir!

(ardı var)

Füzuli Qurbanov